

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР
за серпень 2022 року

Зміст

1. Спори, що виникають із сімейних відносин	5
1.1. Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття	5
1.2. Згода батька дитини на використання в лікуванні безпліддя донорських ембріонів має фундаментальне значення для виникнення в нього батьківських прав та обов'язків щодо дитини, яка народилася за допомогою методів допоміжних репродуктивних технологій, адже така методика лікування виключає будь-яку кровну спорідненість його з дитиною, що в разі непоінформування та незгоди батька стосовно застосування таких методів є підставою для виключення відомостей про батька дитини з актового запису про її народження	6
1.3. Початок перебігу позовної давності у справах про поділ спільного майна подружжя, шлюб якого розірвано, обчислюється не з дати ухвалення постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану чи з дати набрання рішенням суду законної сили, а від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності	8
2. Спори, що виникають із трудових відносин	11
2.1. Введення контрактної форми трудового договору замість строкового трудового договору є зміною істотних умов праці	11
2.2. Працівник, для якого під час прийняття його на роботу було запроваджено ненормований робочий день, не може бути звільнений із займаної посади за прогул тільки з тієї підстави, що його не виявлено на його робочому місці без доведення того, що в цей час він не виконував свої трудові функції, безпосередньо передбачені його трудовим договором та посадовою інструкцією	13
3. Спори, що виникають із житлових відносин	15
3.1. У разі порушення житлових прав особи, яка проживала та була зареєстрована в домоволодінні без зазначення конкретного будинку або кімнати в ньому, такі права підлягають поновленню саме в такому ж обсязі	15
4. Спори, що виникають із земельних відносин	17
4.1. Направлення орендарем земельної ділянки пропозиції про продовження договору оренди землі не є безумовною підставою для поновлення відносин оренди між сторонами в разі відсутності волевиявлення орендодавця на продовження договору оренди	17

4.2. Несплата землекористувачем земельного податку (сплату якого чинним законодавством покладено на власника земельної ділянки) не свідчить про істотні порушення умов договору емфітевзису й не є підставою для розірвання такого договору	19
5. Спори щодо захисту права власності	21
5.1. Продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна, які виявили бажання його придбати, на власний розсуд, водночас правило переважного права купівлі в цьому випадку не застосовується	21
5.2. Нерухоме майно, яке перебуває в спільній частковій власності сторін, може бути об'єктом поділу в натурі, якщо позначений на плані недобудований житловий будинок є складовою частиною спірного домоволодіння та інформація про нього внесена до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно	22
6. Спори, що виникають із правочинів	24
6.1. Позасудове врегулювання спору припиняє будь-які подальші вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання	24
6.2. Сам по собі факт виконання робіт до моменту підписання договору може бути підставою для сплати фактично виконаних робіт	26
7. Спори щодо недоговірних зобов'язань	27
7.1. Протиправне тримання підозрюваного в металевому ґратчастому, а не скляному загородженні для тримання обвинувачених (підсудних) у залі судового засідання є порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та свідчить про заподіяння особі моральної шкоди, що підлягає відшкодуванню	27
7.2. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» не передбачає стягнення інфляційних втрат від знецінення суми застави, внесеної особою, щодо якої застосовано запобіжний захід у кримінальному провадженні, а також оплати банківських послуг при внесенні та поверненні суми застави	30
8. Питання процесуального права	32
8.1. У справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину, як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, належним відповідачем є спадкоємець, на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус	32

- 8.2.** Відсутність у заявника повного тексту ухвали про залишення без задоволення його заяви про перегляд заочного рішення суду не може бути перешкодою для подання апеляційної скарги на заочне рішення суду, оскільки предметом оскарження в такому разі є саме заочне рішення суду, а не ухвала про залишення без задоволення його заяви про перегляд цього заочного рішення без задоволення 35
- 8.3.** Якщо суд вважатиме неможливим поновити строк на подання заяви про перегляд заочного рішення, він має залишити її із цієї підстави без задоволення, а не без розгляду 36
- 8.4.** Запровадження воєнного стану може бути підставою, яка відповідно до частини першої статті 127 ЦПК України повинна враховуватися при вирішенні питання щодо поновлення процесуального строку, якщо пропуск строку має прямий причинний зв'язок із такими обставинами. Якщо процесуальний строк був пропущений до початку війни, питання про його поновлення повинне вирішуватися з урахуванням причин, з яких строк був пропущений, та тривалості пропуску строку до запровадження воєнного стану 39
- 8.5.** Суди, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі за позовом про відібрання (повернення) дитини, незаконно переміщеної (утримуваної) за межі України, зобов'язані визначати юрисдикцію національного суду України щодо вирішення спору про повернення дитини відповідно до правил Гаазької конвенції 1980 року та Гаазької конвенції 1996 року.
- Такий спір підлягає розгляду судами України виключно в разі встановлення того, що діти до незаконного переміщення (утримання) до іноземної країни мали своє звичайне місце проживання в Україні відповідно до правил статті 5 Гаазької конвенції 1996 року, що має бути встановлено першорядно.
- У разі якщо дитина мала в Україні своє звичайне місце проживання, проте після незаконного переміщення (утримання) нове звичайне місце проживання дитини не може бути встановлене, такий спір також має бути вирішений судом України за правилами статті 6 Гаазької конвенції 1996 року.
- Також суди повинні з'ясувати, чи не припинилася юрисдикція суду України з вирішення такого спору на підставі статті 7 Гаазької конвенції 1996 року 40

1. Спори, що виникають із сімейних відносин

1.1. Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття

31 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів на утримання дитини.

Суд установив, що під час перебування сторін у шлюбі народилася дочка ОСОБА_3. Після розірвання шлюбу з відповідачем ОСОБА_1 уклала шлюб із іншим чоловіком ОСОБА_4 та змінила прізвище. Чоловік позивача в новому шлюбі всиновив дитину. ОСОБА_1 подала позов про стягнення аліментів на утримання дочки з її біологічного батька ОСОБА_2.

Суд першої інстанції задовольнив позов, оскільки батьківські права та обов'язки щодо усиновленої дитини мають виконуватись як батьком, так і усиновлювачем.

Апеляційний суд погодився з висновками місцевого суду, проте зменшив розмір стягнутих аліментів.

Верховний Суд скасував рішення судів, відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Згідно із частиною першою статті 232 СК України з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками й особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. При усиновленні дитини однією особою ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка.

З моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права й обов'язки між усиновленою особою та усиновлювачем і його родичами за походженням (частина третя статті 232 СК України).

У частинах четвертій, п'ятій статті 232 СК України визначено, що усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права й накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача в такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків.

Ухвалюючи рішення про стягнення аліментів із ОСОБА_2 на утримання ОСОБА_3, суди першої та апеляційної інстанцій вважали, що юридичний факт усиновлення змінює суб'єктний склад батьківських правовідносин, а саме батьки усиновленої особи перестають бути суб'єктами батьківських прав та обов'язків, водночас між усиновлювачем і усиновленим установлюються правові зв'язки, які існують між батьками та дітьми. Крім того, суб'єктний склад може

не змінюватися, а доповнюватися, оскільки батьківські права та обов'язки щодо дитини виконуватимуться і батьками, і усиновлювачами.

Суди також зазначали про альтернативність підходу щодо збереження батьківських прав та обов'язків залежно від особливостей усиновлення. У ситуації усиновлення однією особою (іншим із подружжя) закон вказує на можливість збереження майнових обов'язків (права на аліменти), а загальною умовою реалізації права на аліменти є виявлення бажання другим із батьків за походженням на отримання аліментів.

Верховний Суд із цим не погодився і зауважив, що аналіз положень сімейного законодавства свідчить про те, що обов'язок утримувати дитину до її повноліття заснований на факті батьківства, натомість усиновлення змінює суб'єктний склад правовідносин матері, батька та дитини.

Тлумачення положень абзацу другого частини першої статті 232 СК України в контексті збереження прав та обов'язків щодо дитини одним із батьків за походженням дає підстави для висновку, що законодавець передбачив можливість дитині, усиновленій однією особою, зберегти правовий зв'язок із батьком або матір'ю за походженням, які не позбавлені батьківських прав та надали згоду на усиновлення. При цьому таке збереження правового зв'язку можливе лише в спосіб, який виключає ситуацію, в якій у дитини, з юридичної точки зору, будуть одночасно дві матері або два батька.

Тобто в разі усиновлення дитини чоловіком збереження прав та обов'язків між дитиною і її біологічним батьком виключене, однак можливе збереження прав та обов'язків між матір'ю і дитиною. Відповідно, якщо усиновлювачем є жінка, збереження прав та обов'язків між дитиною і її біологічною матір'ю виключається, але можуть бути збережені права та обов'язки між батьком і дитиною.

Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття.

У справі, що переглядалася, ОСОБА_3 (після зміни прізвища та по батькові ОСОБА_5) була усиновлена ОСОБА_4, отже, з моменту здійснення усиновлення саме в ОСОБА_4 на підставі закону виник обов'язок утримувати дитину, натомість особисті та майнові права і обов'язки між ОСОБА_2 і ОСОБА_3 (ОСОБА_5) припинені, зокрема в частині обов'язку утримувати дитину до її повноліття, та не можуть бути відновлені лише за бажанням матері дитини ОСОБА_1.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 522/5039/21 (провадження № 61-4147св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106051894>.

1.2. Згода батька дитини на використання в лікуванні безпліддя донорських ембріонів має фундаментальне значення для виникнення в нього батьківських прав та обов'язків щодо дитини, яка народилася за допомогою методів допоміжних репродуктивних технологій, адже така методика лікування виключає будь-яку кровну

спорідненість його з дитиною, що в разі непоінформування та незгоди батька стосовно застосування таких методів є підставою для виключення відомостей про батька дитини з актового запису про її народження

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Івано-Франківський міський відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області, про виключення відомостей про батька з актового запису.

Суд установив, що сторони перебувають у шлюбі, в якому народилася дитина ОСОБА_3 із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ). При реєстрації народження сина позивач записаний батьком дитини. Відповідно до висновків судової експертизи ні позивач, ні відповідач не є біологічними батьками малолітнього ОСОБА_3.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову. Враховуючи інтереси дитини та надання позивачем згоди на застосування ДРТ, суд дійшов висновку про те, що ОСОБА_1 не має права оспорювати батьківство.

Апеляційний суд скасував рішення місцевого суду, задовольнив позов і виключив відомості про ОСОБА_1 як батька дитини ОСОБА_3 з актового запису про її народження.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відповідно до частини сьомої статті 281 ЦК України повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм ДРТ згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством.

Згідно з частиною першою статті 123 СК України у разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування ДРТ, здійснених за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини.

Відповідно до частини п'ятої статті 136 СК України не має права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є її батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування ДРТ відповідно до частини першої статті 123 цього Кодексу.

Закріплення таких правових гарантій захисту прав дитини цілком логічне та обґрунтоване, оскільки, якщо чоловік добровільно визнав своє батьківство, знаючи про те, що він не є біологічним батьком, то його права не вважаються порушеними.

Головною умовою правомірності надання медичної допомоги та проведення будь-якого медичного втручання є добровільна згода на це відповідної особи.

Відносини між пацієнтами (жінками, чоловіками) та закладами охорони здоров'я, які забезпечують застосування методик ДРТ, регулюються Порядком, який визначає механізм та умови застосування таких методик. У розділі I «Загальні положення» Порядку визначено, що питання щодо застосування методик ДРТ

вирішується після оформлення заяви пацієнта/пацієнтів щодо застосування ДРТ, медичного огляду та відповідного обстеження (пункт 1.8). У такій заяві слід вказати, на яку саме методику ДРТ пацієнт надає згоду в чітко визначеному для цього місці в нормативній формі.

Для застосування екстракорпорального запліднення (далі – ЕКЗ) достатньою нормативною умовою буде підписання заяви пацієнта щодо застосування ДРТ, у якій міститься добровільна згода на надання медичної допомоги методами ДРТ з метою лікування безпліддя.

Суди встановили, що заяви ОСОБА_1 і ОСОБА_2 засвідчують їх добровільну згоду про надання медичної допомоги методами ДРТ (ЕКЗ). Однак під час лікування безпліддя сторін були використані ДРТ, які передбачені розділом V Порядку «Донація гамет та ембріонів». І для їх використання обов'язковою умовою є складання заяви пацієнта/пацієнтів щодо застосування ДРТ із гаметами/ембріонами донорів за формою, наведеною в додатку 16 до цього Порядку.

Суди встановили, що позивач не складав такої заяви, підписання якої надавало б можливість при лікуванні безпліддя сторін використати ДРТ, які передбачені розділом V Порядку, що виключало право медичного закладу використовувати вказану методику для лікування безпліддя сторін.

Установивши, що на час реєстрації позивача батьком ОСОБА_3 він не знав, що не є його біологічним батьком; підписавши заяву щодо застосування ДРТ, ОСОБА_1 надав згоду на застосування цих технологій методом ЕКЗ, який стосується використання репродуктивного матеріалу подружжя, натомість згоди на використання таких ДРТ, як донація гамет та донація ембріонів, яка оформляється окремою заявою пацієнта, не надавав, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення позову.

Верховний Суд дійшов висновку, що згода батька на використання для лікування безпліддя донорських ембріонів має фундаментальне значення для виникнення у нього батьківських прав та обов'язків, адже така методика лікування виключає будь-яку кровну спорідненість батька з дитиною. Повага до людської гідності та свободи волі лягла в основу рішення відповідного органу про прийняття правового Порядку, який не допускає жодних виключень використати для лікування безпліддя сторін ДРТ, які передбачені розділом V Порядку, без відповідної згоди на це пацієнта. Саме тому позивач повинен був бути проінформованим про таку методику лікування для прийняття добровільного рішення стати батьком дитини, яка генетично з ним не пов'язана, що відповідає статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 344/1962/19 (провадження № 61-3085св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105737440>.

1.3. Початок перебігу позовної давності у справах про поділ спільного майна подружжя, шлюб якого розірвано, обчислюється не з дати ухвалення постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану чи з дати набрання рішенням

суду законної сили, а від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності

10 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання нерухомого майна спільною сумісною власністю подружжя, визнання за нею права власності на S частину такого майна; за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про встановлення факту роздільного проживання при фактичному припиненні шлюбу.

Суд установив, що у 1978 році між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 було зареєстровано шлюб, від якого у них народилося двоє дітей. Після ухвалення в 1993 році рішення суду про розірвання шлюбу вони продовжували проживати однією сім'єю. У 1996 році було придбано та зареєстровано за ОСОБА_3 нерухоме майно – квартиру, про що укладено договір купівлі-продажу. Цю квартиру ОСОБА_3 заповів ОСОБА_2. Пізніше ОСОБА_3 помер.

ОСОБА_2 подала до суду зустрічний позов до ОСОБА_1 про встановлення факту роздільного проживання при фактичному припиненні шлюбу, зазначивши, що після проведення у 2004 році державної реєстрації розірвання шлюбу з ОСОБА_1 вона стала проживати однією сім'єю з ОСОБА_3 у спірній квартирі.

ОСОБА_2 звернулася до суду із заявою про застосування наслідків спливу позовної давності до позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання нерухомого майна спільною сумісною власністю подружжя, визнання права власності на S частку такого майна.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову ОСОБА_1 та зустрічного позову ОСОБА_2. Судове рішення мотивовано тим, що спірна квартира набута ОСОБА_3 за час перебування у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_1, тому є їх спільною сумісною власністю. Однак після реєстрації розірвання шлюбу в органах ДРАЦС позивач не проживала у квартирі та не була зареєстрована в ній, отже, більше 16 років не цікавилась цим майном як співвласник, до суду з позовом звернулася з пропуском строку позовної давності, що є підставою для відмови у його задоволенні. Крім того, факт роздільного проживання при фактичному припиненні шлюбу ОСОБА_3 та ОСОБА_1 у період з 1993 року до 2004 року не підтверджено.

Верховний Суд скасував судові рішення в частині вирішення позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання нерухомого майна спільною сумісною власністю подружжя, визнання права власності на S частину такого майна та ухвалив рішення про задоволення позову в цій частині. Верховний Суд визнав об'єктом права спільної сумісної власності ОСОБА_1 та ОСОБА_3 квартиру, визнав за ОСОБА_1 право власності на S частину квартири, зробивши такі висновки.

За загальним правилом дії законів та інших нормативно-правових актів у часі (частина перша статті 58 Конституції України) норми СК України застосовуються до сімейних відносин, які виникли після набуття ним чинності, тобто не раніше 01 січня 2004 року. До сімейних відносин, які існували до цієї дати, норми СК України

застосовуються в частині лише тих прав і обов'язків, що виникли після набуття ним чинності.

Таким чином, у справі, що переглядалася, порядок набуття спільного майна та його правовий режим повинен визначатися за нормами КпШС України, який був чинним на час набуття спірного нерухомого майна.

У статті 22 КпШС України передбачено, що майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю. Кожен з подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном. Згідно зі статтею 24 КпШС України майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, а також одержане ним під час шлюбу в дар або в порядку успадкування, є власністю кожного з них. Роздільним майном кожного з подружжя є також речі індивідуального користування (одяг, взуття тощо), хоча б вони і були придбані під час шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя, за винятком коштовностей та предметів розкоші. Кожний з подружжя самостійно володіє, користується і розпоряджається належним йому роздільним майном.

Відповідно до статті 44 КпШС України шлюб вважається припиненим з моменту реєстрації розлучення в органах запису актів громадянського стану.

Установивши, що рішенням суду, ухваленим у 1993 році, розірвано шлюб між ОСОБА_3 та ОСОБА_1, але розірвання шлюбу зареєстровано у відділі РАЦС у порядку статті 44 КпШС України лише у 2004 році, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованих висновків, що спірна квартира набута ОСОБА_3 у період зареєстрованого шлюбу із ОСОБА_1, тому є їхньою спільною сумісною власністю.

Разом із цим Верховний Суд не погодився з висновком суду про відмову в задоволенні позову ОСОБА_1 з підстав пропуску строку позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі.

Загальним правилом, закріпленим у частині першій статті 261 ЦК України, встановлено, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Обов'язок доведення часу, з якого особі стало відомо про порушення її права, покладається на позивача.

У частині другій статті 72 СК України визначено, що до вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки. Позовна давність обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності.

Неподання позову про поділ майна, у тому числі до спливу трьох років з дня розірвання шлюбу, за відсутності доказів, які б підтверджували заперечення права одного з подружжя на набуте у період шлюбу майно, зареєстроване за іншим подружжям, не може свідчити про порушення права і вказувати на початок перебігу позовної давності.

Отже, початок перебігу позовної давності у справах про поділ спільного майна подружжя, шлюб якого розірвано, обчислюється не з дати прийняття постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану (статті 106, 107 СК України)

чи з дати набрання рішенням суду законної сили (статті 109, 110 СК України), а від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 серпня 2022 року у справі № 541/312/21 (провадження № 61-2731св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706283>.

2. Спори, що виникають із трудових відносин

2.1. Введення контрактної форми трудового договору замість строкового трудового договору є зміною істотних умов праці

31 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Черкаського політехнічного фахового коледжу про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Суд установив, що ОСОБА_1 працював керівником фізичного виховання у Черкаському політехнічному технікумі, який перейменовано у Черкаський політехнічний фаховий коледж. Відповідач повідомив його про можливе часткове скорочення посади, яку він обіймав, та запропонував продовжити роботу на цій самій посаді на 0,5 ставки відповідно до контракту строком на 1 рік. Наказом відповідача ОСОБА_1 звільнено з роботи на підставі пункту б частини першої статті 36 КЗпП України у зв'язку з відмовою від продовження роботи внаслідок зміни істотних умов праці.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову. При цьому суд зазначав, що позивача було повідомлено про заплановані зміни істотних умов праці, зокрема введення в навчальному закладі контрактної форми трудового договору, що було схвалено на зборах-конференції трудового колективу. Оскільки від позивача не надійшла згода на продовження роботи у змінених умовах праці, його звільнення на підставі пункту б частини першої статті 36 КЗпП України було законним.

Апеляційний суд скасував рішення місцевого суду, визнав протиправним і скасував наказ Черкаського політехнічного фахового коледжу про звільнення ОСОБА_1 з посади керівника фізичного виховання, поновив його на посаді та стягнув з відповідача на користь позивача середній заробіток за весь час вимушеного прогулу та моральну шкоду.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відповідно до частини третьої статті 32 КЗпП України у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою.

Зміна істотних умов праці (розміру оплати праці, тривалості робочого часу, режиму роботи) може бути визнана законною тільки в тому разі, якщо буде доведена наявність змін в організації виробництва і праці.

Якщо під час розгляду трудового спору встановлено, що зміна істотних умов трудового договору проведена не у зв'язку зі зміною в організації виробництва і праці на підприємстві, в установі, організації, то така зміна з урахуванням конкретних обставин може бути визнана судом неправомірною.

Якщо колишні істотні умови праці не може бути збережено, а працівник не згоден на продовження роботи в нових умовах, то трудовий договір припиняється згідно з пунктом 6 частини першої статті 36 КЗпП України.

Звільнення із цих підстав за своїм змістом не тотожне звільненню у зв'язку зі зміною організації виробництва праці, скороченням чисельності або штату працівників на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України, оскільки передбачає продовження роботи за тією самою спеціальністю, кваліфікацією чи посадою, але з новими умовами праці.

Відповідно до частини другої статті 23 КЗпП України строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами.

Тлумачення частин першої, третьої статті 21, частини другої статті 23 КЗпП України свідчить про те, що в цій справі для прийняття працівника на роботу за контрактом необхідна пряма вказівка закону, оскільки ні характер відповідної роботи, ні умови її виконання, ні інтереси працівника не передбачають укладення з ним контракту.

Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що відповідач як роботодавець не мав правових підстав для зміни умов праці позивача з безстрокового трудового договору на строковий, оскільки положення трудового законодавства не містять прямої вказівки на можливість укладення з педагогічним працівником, який не займає адміністративну посаду в навчальному закладі, строкового трудового договору.

У зв'язку з тим, що істотні умови праці є оціночним поняттям у трудовому праві, Верховний Суд констатував, що введення контрактної форми трудового договору є зміною істотних умов праці. При цьому позивач був звільнений саме згідно з пунктом 6 частини першої статті 36 КЗпП України, а не за пунктом 9 частини першої статті 36 КЗпП України, який передбачає, що підставами припинення трудового договору є підстави, передбачені іншими законами.

Також Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про безпідставність посилань відповідача на положення Статуту чи колективного трудового договору щодо укладення контракту з особами, які претендують на адміністративні посади, тому що посада ОСОБА_1 не є адміністративною, а Статут навчального закладу чи колективний трудовий договір не може погіршувати

становище працівника порівняно з умовами, визначеними трудовим законодавством.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 712/10591/21 (провадження № 61-5263св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106079159>.

2.2. Працівник, для якого під час прийняття його на роботу було запроваджено ненормований робочий день, не може бути звільнений із займаної посади за прогул тільки з тієї підстави, що його не виявлено на його робочому місці без доведення того, що в цей час він не виконував свої трудові функції, безпосередньо передбачені його трудовим договором та посадовою інструкцією

21 липня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Приватного підприємства «Торговий центр - Д» (далі – ПП «Торговий центр - Д», приватне підприємство) про визнання протиправним та скасування накладеного на нього як працівника дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення за прогул, визнання протиправними дій відповідача щодо застосування до працівника дисциплінарного стягнення, визнання протиправними та скасування документів у зв'язку з притягненням працівника до дисциплінарної відповідальності у вигляді звільнення за прогул.

Суд установив, що позивач працював юрисконсультom на умовах ненормованого робочого дня та підсумованого обліку робочого часу. ОСОБА_1 був ознайомлений з колективним договором і посадовою інструкцією юрисконсульта підприємства. Директор приватного підприємства видав наказ про проведення службового розслідування за фактами відсутності ОСОБА_1 на робочому місці, протягом місяця стосовно позивача було складено чотири акти про відсутність його на роботі понад три години поспіль. ОСОБА_1 пропонували щоразу надати пояснення з приводу поважності причин відсутності на роботі. Позивач такі пояснення відмовлявся надавати, про що складено відповідні акти. Відповідач повідомив, що ОСОБА_1 не мав окремого графіка роботи, стосовно нього не вівся підсумований облік робочого часу, не фіксувалися окремі години його роботи. Відповідно до наказу директора ПП «Торговий центр - Д» ОСОБА_1 звільнений з роботи на підставі пункту 4 частини першої статті 40 КЗпП України за прогул.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

У справі, яка переглядалася, ОСОБА_1 не погодився зі звільненням його відповідно до пункту 4 частини першої статті 40 КЗпП України, обґрунтовуючи свої заперечення тим, що він був прийнятий на роботу з умовою про встановлення для нього ненормованого робочого дня.

Верховний Суд звернув увагу на те, що визначальним фактором для вирішення питання про законність звільнення позивача з роботи за цим пунктом є з'ясування поважності причин його відсутності на роботі.

Вичерпного переліку поважних причин відсутності на роботі у трудовому законодавстві України не передбачено, тому в кожному випадку оцінка поважності причини відсутності працівника на роботі дається виходячи з конкретних обставин і враховуючи всі надані сторонами докази.

Щодо графіка робочого часу ОСОБА_1, то Верховний Суд не погодився з висновками судів про те, що юрисконсульт ОСОБА_1 мав працювати на загальних підставах за п'ятиденним робочим тижнем (40 годин на тиждень), оскільки вони суперечать фактичним обставинам справи. ОСОБА_1 склав заяву про прийняття на роботу на посаду юрисконсульта у ТОВ «Торговий центр - Д» з ненормованим робочим днем. Позивач наголошував на тому, що саме на умовах ненормованого робочого дня він був прийнятий на посаду і протягом 7 років працював саме за таким принципом, що не заперечував відповідач. Отже, ПП «Торговий центр - Д» погодило саме такий графік роботи для свого працівника, незважаючи на те, що умовами колективного договору передбачено, що юрисконсульт повинен мати п'ятиденний 40-годинний робочий тиждень.

Потрібно враховувати, що трудовий договір є угодою між працівником і власником підприємства, яка укладається на підставі досягнутої домовленості сторін. Складення роботодавцем актів про відсутність працівника ОСОБА_1 на роботі доводить непослідовну та суперечливу поведінку роботодавця, яка не може бути витлумачена судом на користь більш слабкої сторони трудового договору – працівника. Вочевидь, дії ПП «Торговий центр - Д», яке прийняло на роботу ОСОБА_1 за його заявою на умовах ненормованого робочого дня, а у подальшому (через 6 років та 6 місяців) звільнило працівника за прогул, є суперечливими та непослідовними, що в цілому доводить їх недобросовісний характер.

Верховний Суд зауважив, що ОСОБА_1 як працівник, для якого під час прийняття його на роботу було запроваджено ненормований робочий день, не міг бути звільнений із займаної посади за прогул лише на підставі того, що його не виявлено на його робочому місці без доведення того, що у цей час він не виконував свої трудові функції, безпосередньо передбачені його трудовим договором та посадовою інструкцією.

Верховний Суд дійшов висновку, що звільнення ОСОБА_1 за пунктом 4 частини першої статті 40 КЗпП України суперечить закону. Водночас, розглядаючи питання щодо строку звернення до суду за захистом порушеного права на працю, Верховний Суд урахував, що спір у справі, що переглядалася, пов'язаний із незаконним звільненням позивача із займаної посади, а отже, за правилами частини першої статті 233 КЗпП України суди першої та апеляційної інстанцій обґрунтовано застосували правило про місячний строк звернення до суду з позовом позивача. Позовні вимоги про визнання протиправними дій відповідача щодо застосування до ОСОБА_1 дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення за прогул; визнання протиправними та скасування наказу щодо розслідування відсутності працівника

на роботі; а також актів, датованих 2019 роком, мали єдину мету – створення підстав для оскарження як незаконного звільнення позивача, тому до усіх цих вимог у справі застосовується правило про місячний строк звернення до суду.

Враховуючи, що позивач не доводив поважність причин пропуску строку звернення до суду з цим позовом, наполягав на тому, що такий строк він не пропустив, а суди не встановили підстав для поновлення такого строку позивачеві, тому обґрунтованими є висновки судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у задоволенні позову у зв'язку зі спливом строку звернення до суду з позовом.

Верховний Суд констатував, що суди помилково зазначили як підставу для відмови у задоволенні позову заявника безпідставність пред'явлених ним позовних вимог, хоча за висновками Верховного Суду такі вимоги позивача були обґрунтованими. Тому суди повинні були відмовити у задоволенні позову саме за спливом строку звернення до суду за захистом порушеного трудового права.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 липня 2022 року у справі № 569/18379/19 (провадження № 61-15247св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359329>.

3. Спори, що виникають із житлових відносин

3.1. У разі порушення житлових прав особи, яка проживала та була зареєстрована в домоволодінні без зазначення конкретного будинку або кімнати в ньому, такі права підлягають поновленню саме в такому ж обсязі

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: ОСОБА_3, ОСОБА_4, про усунення перешкод у користуванні житловим приміщенням та вселення.

Суд установив, що ОСОБА_1 вселилась до домоволодіння як член сім'ї власниці будинку ОСОБА_5, яка померла. Після смерті ОСОБА_5 спадщину прийняли ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4. Домоволодіння складалося з житлових будинків під літ. «А» і «Б» та самочинно збудованого житлового будинку літ. «И». Свідоцтво про право на спадщину на будинок літ. «И» не видавалось. ОСОБА_1 зверталася до поліції у зв'язку з її виселенням ОСОБА_2 з кімнати, яка знаходилася у будинку літ. «И». Позивач зазначала, що вона проживала саме у будинку під літ. «И», з якого відповідач її виселив у будинок під літ. «А», який не відповідав санітарно-житловим нормам.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, позов задовольнив, усунув перешкоди ОСОБА_1 у користуванні житловим приміщенням – кімнатою, яка знаходилася у житлового будинку під літ. «И», шляхом вселення до неї

та зобов'язав ОСОБА_2 не чинити перешкод у користуванні цим житловим приміщенням.

Верховний Суд змінив резолютивну частину судових рішень, зазначивши таке.

У частині першій статті 383 ЦК України та статті 150 ЖК України закріплено положення про те, що громадяни, які мають у приватній власності квартиру, користуються нею для особистого проживання і проживання членів їх сімей.

Відповідно до частини першої статті 405 ЦК України та частини першої статті 156 ЖК України члени сім'ї власника жилого будинку (квартири), які проживають разом із ним у будинку (квартирі), що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири), якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням.

Відповідно до частини четвертої статті 156 ЖК України до членів сім'ї власника належать подружжя, їх діти і батьки. Членами сім'ї власника може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом із ним і ведуть з ним спільне господарство. Разом із цим згідно з положеннями статті 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

Отже, положення статей 383, 391 ЦК України передбачають право вимоги власника про захист порушеного права власності на жиле приміщення, будинок, квартиру тощо від будь яких осіб, у тому числі осіб, які не є і не були членами його сім'ї, а положення статті 405 ЦК України, статей 150, 156 ЖК України регулюють взаємовідносини власника жилого приміщення та членів його сім'ї, зокрема у випадку втрати права власності власником, припинення з ним сімейних відносин або відсутності члена сім'ї власника без поважних причин понад один рік.

Суд установив, що ОСОБА_1 набула право користування будинком згідно із законом, вселившись до нього та зареєструвавши місце проживання в установленому законом порядку за згодою померлої ОСОБА_5. Оскільки відповідач ОСОБА_2 виселив позивача із цього будинку і чинить перешкоди у користуванні ним, суди дійшли правильних висновків, що порушене право позивача підлягає захисту шляхом її вселення до спірного житла.

Ухваливши рішення про вселення позивача до конкретного приміщення зазначеного будинку (кімнати, яка знаходилася у житловому будинку під літ. «И» домоволодіння), суди вселили особу до самочинно збудованого приміщення і фактично вирішили питання про порядок користування цим майном між його співвласниками, не врахувавши, що такі вимоги позивач не заявляла.

Головним наслідком самочинного будівництва є те, що в особи, яка його здійснила, не виникає права власності на нього, як на об'єкт нерухомості, так і не можуть виникнути житлові права на це будівництво у забудовника або членів її сім'ї.

У зв'язку з тим, що самочинно збудований будинок під літ. «И» у складі домоволодіння не є житловим будинком у розумінні статті 380 ЦК України, не призначений та не придатний для постійного або тимчасового проживання

у ньому, суди дійшли помилкових висновків про вселення позивача до цього приміщення.

Верховний Суд зауважив, що оскільки позивач проживала та була зареєстрована без зазначення конкретного будинку або кімнати у цьому домоволодінні, то саме в такому обсязі її житлові права мають бути поновленими. Отже, оскаржувані судові рішення підлягають зміні шляхом зазначення про часткове задоволення вимог ОСОБА_1 та вселення її до домоволодіння, зобов'язання відповідача не чинити перешкоди у користуванні саме зазначеним житловим приміщенням.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 521/3667/20 (провадження № 61-408св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637077>.

4. Спори, що виникають із земельних відносин

4.1. Направлення орендарем земельної ділянки пропозиції про продовження договору оренди землі не є безумовною підставою для поновлення відносин оренди між сторонами в разі відсутності волевиявлення орендодавця на продовження договору оренди

10 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Агрофірма Ріжки» (далі – ТОВ «Агрофірма Ріжки») до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про визнання договору оренди землі недійсним.

Суд установив, що між сторонами у справі укладено договір оренди земельної ділянки на строк 5 років з правом пролонгації, який діяв до лютого 2020 року. Представник орендодавця направив ТОВ «Агрофірма Ріжки» заяву про повернення частини земельної ділянки, яка перебуває в оренді у ТОВ «Агрофірма Ріжки», після закінчення терміну дії цього договору у зв'язку з його наміром самостійно обробляти цю земельну ділянку. ОСОБА_1 також направила до ТОВ «Агрофірма Ріжки» заперечення на лист-повідомлення про поновлення договору оренди землі та відмову від підписання додаткової угоди. ТОВ «Агрофірма Ріжки» продовжило користуватися земельною ділянкою після закінчення строку договору та виконувати свої обов'язки за договором, а саме сплачувати орендну плату та податок за землю. Відповідачі отримали орендну плату за повний 2020 рік. У грудні 2020 року відповідачі уклали договір оренди спірної земельної ділянки з іншим орендарем – Приватним сільськогосподарським підприємством «Жовтень» (далі – ПСП «Жовтень»).

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. Відмовляючи у задоволенні позову, суд виходив із того, що переважне право позивача на поновлення договору оренди на новий строк припинилося, оскільки орендодавці ОСОБА_1 та ОСОБА_2 відмовилися продовжувати

договір оренди землі на новий строк, а користування ТОВ «Агрофірма Ріжки» земельною ділянкою після закінчення строку дії договору про оренду цієї земельної ділянки та сплачена орендна плата за 2020 рік не свідчать про поновлення договору оренди землі з підстав, передбачених частиною шостою статті 33 Закону України «Про оренду землі», та не є автоматичною пролонгацією орендних правовідносин.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Законом України «Про оренду землі» (далі – Закон) визначено умови укладення, зміни, припинення і поновлення договору оренди землі.

У справі, що переглядалася, відповідно до пункту 6 договору оренди землі після закінчення його строку орендар має переважне право поновлення його на новий строк. У цьому разі орендар повинен не пізніше ніж за два місяці до закінчення строку дії договору повідомити письмово орендодавця про намір продовжити його дію.

Суд установив, що ТОВ «Агрофірма Ріжки» повідомило орендодавців про свій намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди земельної ділянки на новий термін.

Як зазначено в постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2018 року у справі № 594/376/17-ц, «для визнання за орендарем переважного права на поновлення договору оренди необхідно встановити такі юридичні факти: орендар належним чином виконує свої обов'язки за договором; орендар до спливу строку договору повідомив орендодавця у встановлені строки про свій намір скористатися переважним правом укладення договору на новий строк; до листа-повідомлення орендар додав проект додаткової угоди; орендодавець протягом місяця не повідомив орендаря про наявність заперечень і своє рішення».

Водночас реалізація переважного права на поновлення договору оренди, передбаченого частиною першою статті 33 Закону, можлива за умови як дотримання встановленої цією нормою (частини друга–п'ята статті 33 Закону) процедури, так і наявності волевиявлення сторін.

Орендодавці ОСОБА_1 та ОСОБА_2 повідомили ТОВ «Агрофірма Ріжки» про заперечення у поновленні договору оренди у зв'язку із недосягненням домовленості щодо умов договору оренди землі.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у задоволенні позову, оскільки додаткова угода до договору оренди землі укладається сторонами для вирішення питання щодо поновлення дії договору за наявності взаємної згоди для державної реєстрації речових прав сторін, а у спірних правовідносинах переважне право орендаря на укладення договору оренди землі припинилося у зв'язку з недосягненням між сторонами домовленості щодо істотних умов договору.

Установивши, що після закінчення строку дії договору оренди між орендарем і орендодавцем не досягнуто згоди щодо продовження дії договору оренди на змінених умовах, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованих висновків про відсутність підстав для визнання додаткової угоди про поновлення договору укладеною.

Водночас направлення орендарем пропозиції про продовження відносин оренди не є безумовною підставою для їх поновлення між сторонами у разі відсутності волевиявлення орендодавця на продовження договору оренди.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 серпня 2022 року у справі № 379/661/21 (провадження № 61-5737св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706289>.

4.2. Несплата землекористувачем земельного податку (сплату якого чинним законодавством покладено на власника земельної ділянки) не свідчить про істотні порушення умов договору емфітевзису й не є підставою для розірвання такого договору

31 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання договору емфітевзису.

Суд установив, що власником земельної ділянки є позивач. Між сторонами було укладено договір про надання права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), згідно з яким ОСОБА_1 передав відповідачеві для ведення товарного сільськогосподарського виробництва у користування земельну ділянку. Згідно з пунктом 4.3.6 цього договору землекористувач зобов'язаний сплачувати до відповідного бюджету земельний податок та інші платежі, які відповідно до законодавства зобов'язаний сплачувати власник земельної ділянки.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, розірвав договір про надання права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис, укладений між ОСОБА_1 та ОСОБА_2). Рішення суду мотивовано тим, що факт невиконання умов договору з боку відповідача щодо сплати земельного податку доведений належними та допустимими доказами. Таке порушення є істотним, позивач значною мірою позбавився того, на що розраховував при укладенні договору, а тому є підстави для дострокового розірвання договору емфітевзису.

Верховний Суд скасував судові рішення, відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Згідно зі статтею 410 ЦК України землекористувач має право користуватися земельною ділянкою в повному обсязі відповідно до умов договору. Землекористувач зобов'язаний вносити плату за користування земельною ділянкою, а також інші платежі, встановлені законом, та ефективно використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, утримуватися від дій, які можуть призвести до погіршення екологічної ситуації.

Підстави припинення емфітевзису визначені у статті 412 ЦК України та частині шостій статті 120-1 ЗК України.

Так, право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб припиняються у разі: поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача; спливу строку, на який було надано право користування; викупу земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю. Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб може бути припинене за рішенням суду в інших випадках, встановлених законом.

Отже, перелік підстав для припинення емфітевзису є невичерпним, оскільки закон може передбачати інші підстави припинення права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Такими є загальні підстави припинення речових прав, які можуть застосовуватись до емфітевзису, зокрема: загибель об'єкта емфітевтичного права фактичного характеру; визнання недійсним або розірвання договору; відмова від договору або його припинення за взаємною згодою сторін; конфіскація земельної ділянки.

Підставою для дострокового розірвання договору емфітевзису ОСОБА_1 зазначив невиконання відповідачем умов договору щодо сплати ним земельного податку (пункт 4.3.6. договору), що призвело до покладення цього тягаря на власника землі позивача.

Верховний Суд зауважив, що для встановлення можливості розірвання спірного договору необхідно визначити, чи були допущені відповідачем саме істотні порушення умов такого договору, чи наявна шкода і її розмір внаслідок дій (бездіяльності), а також співвіднести очікуваний результат від укладеного договору та фактичні обставини внаслідок неналежного його виконання.

Цивільний кодекс України не встановлює істотних умов для договору емфітевзису, тому при укладенні цього договору треба виходити з загальноприйнятих істотних умов для договорів – предмет, ціна та строк дії (стаття 638 ЦК України).

Суд установив, що спірний договір емфітевзису містить істотні умови договору про його предмет, ціну та строк дії, які відповідач не порушив.

Ураховуючи вказані вище критерії застосування частини 2 статті 651 ЦК України, Верховний Суд вважав, що несплата відповідачем земельного податку (сплату якого чинним законодавством покладено на власника земельної ділянки) не свідчить про істотні порушення умов такого договору, оскільки зазначене порушення не призвело до того, що позивач позбавився того, на що розраховував при укладенні договору емфітевзису, оскільки своєчасно отримав плату за користування земельною ділянкою.

Інших підстав для припинення договору емфітевзису відповідно до вимог статті 412 ЦК України та статті 120-1 ЗК України позивач не зазначив і суд не встановив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 128/3569/20 (провадження № 61-4160св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106164504>.

5. Спори щодо захисту права власності

5.1. Продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна, які виявили бажання його придбати, на власний розсуд, водночас правило переважного права купівлі в цьому випадку не застосовується

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: ОСОБА_3, ОСОБА_4, приватний нотаріус Черкаського міського нотаріального округу, про переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу.

Суд установив, що на підставі договору дарування частини у праві власності на житловий будинок ОСОБА_1 є власником 13/25 часток цього житлового будинку. ОСОБА_2 на підставі договору дарування частини житлового будинку набув право спільної часткової власності у розмірі 6/50 часток на житловий будинок нарівні з іншими співвласниками, що разом становить 100 %. Тобто ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 є співвласниками житлового будинку. Згідно з договорами купівлі-продажу ОСОБА_2 придбав у власність 6/50 часток і 6/25 часток спірного будинку, право власності на які зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. При цьому суд керувався тим, що відповідач, який є співвласником спірного будинку, придбав спірні частки інших співвласників цього будинку, тому у цих правовідносинах у позивача як співвласника цього будинку не існувало переважного права перед відповідачем на купівлю спірних часток будинку відповідно до статті 362 ЦК України.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Предметом позову у справі, що переглядалася, є захист переважного права позивача на придбання 6/50 і 6/25 часток спірного будинку, співвласником якого він є, шляхом переведення на ОСОБА_1 прав покупця за договорами купівлі-продажу, укладеними між ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, відповідно до частини четвертої статті 362 ЦК України.

Згідно із статтями 361–362 ЦК України співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності.

У разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів.

Продавець частки у праві спільної часткової власності зобов'язаний письмово повідомити інших співвласників про намір продати свою частку, вказавши ціну та інші умови, на яких він її продає.

Якщо інші співвласники відмовилися від здійснення переважного права купівлі чи не здійснять цього права щодо нерухомого майна протягом одного місяця, а щодо

рухомого майна – протягом десяти днів від дня отримання ними повідомлення, продавець має право продати свою частку іншій особі.

Якщо бажання придбати частку у праві спільної часткової власності виявили кілька співвласників, продавець має право вибору покупця.

У разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Одночасно позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець.

Аналіз цих норм права дає можливість дійти висновку, що продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна на власний розсуд, при цьому правило переважного права у цьому випадку не застосовується.

Отже, встановивши, що на час укладення ОСОБА_5 договорів купівлі-продажу часток спірного будинку з ОСОБА_3, ОСОБА_4 він був співвласником цього майна, тому продавці скористалися своїм правом вибору між співвласниками спірного будинку – сторонами у справі та продали свої частки відповідачу, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованих висновків про відсутність правових підстав для задоволення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 712/2579/21 (провадження № 61-3485св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105726117>.

5.2. Нерухоме майно, яке перебуває в спільній частковій власності сторін, може бути об'єктом поділу в натурі, якщо позначений на плані недобудований житловий будинок є складовою частиною спірного домоволодіння та інформація про нього внесена до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно

10 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ майна, що перебуває у спільній частковій власності, та припинення права спільної часткової власності.

Суд установив, що позивачу на праві спільної часткової власності належить 19/20 частин домоволодіння, що складається з житлового будинку, який позначений на плані під літерою «Б», погреба, літнього душу, туалету, літньої кухні. Інша 1/20 частка у цьому домоволодінні належить відповідачу, яка придбала у попереднього власника недобудований житловий будинок готовністю 36 %, позначений на плані під літерою «Е». Між сторонами склалися складні стосунки. Згідно з висновком судово-будівельної експертизи встановлено один варіант технічно можливого поділу домоволодіння з урахуванням часток майна у спільній частковій власності співвласників.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій у справі № 180/1498/17 (провадження № 61-46255св18) за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про усунення перешкод у користуванні майном, що перебудова домоволодіння, у тому числі і будівництво спірної літньої кухні, була узгоджена між попередніми співвласниками та з органами місцевого самоврядування.

Суд першої інстанції поділив домоволодіння між ОСОБА_1 та ОСОБА_2.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що відсутня інформація щодо виданих дозволів та реєстрації інших документів дозвільного характеру, які б надавали право на виконання підготовчих і будівельних робіт та прийняття об'єкта (недобудованого житлового будинку готовністю 36 %) до експлуатації.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції з огляду на таке.

Питання щодо поділу майна, що є у спільній частковій власності, врегульовано статтею 367 ЦК України, відповідно до якої майно, що є у спільній частковій власності, може бути поділене в натурі між співвласниками за домовленістю між ними. У разі поділу спільного майна між співвласниками право спільної часткової власності на нього припиняється.

При поділі майно, що знаходиться в спільній частковій власності, поділяється між усіма співвласниками, і правовідносини спільної часткової власності припиняються.

При цьому слід урахувувати, що після поділу майна, що є у спільній частковій власності, кожному із співвласників має бути визначена окрема площа, яка повинна бути ізольованою від приміщення іншого (інших) співвласника (співвласників), тобто складати окремий об'єкт нерухомого майна в розумінні статті 181 ЦК України. Таким чином, суд повинен зазначити в рішенні, яка частка із спірного майна надається відповідачу, тим самим визначивши конкретний окремий об'єкт нерухомого майна, який залишається у власності відповідача.

У справі, що переглядалася, запропоновано варіант технічно можливого поділу домоволодіння з урахуванням часток майна у спільній частковій власності співвласників ОСОБА_1 та ОСОБА_2. Також зобов'язано ОСОБА_1, ОСОБА_2 улаштувати необхідні інженерно-технічні заходи, які перешкоджають стіканню атмосферних опадів з крівель і карнизів будівель на територію суміжних ділянок. Відповідно до проведеного дослідження на місцевості та відомостей, зазначених у державних реєстрах речових прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності, експертом не встановлено самовільно збудованих об'єктів на території домоволодіння.

Ураховуючи, що нерухоме майно, яке є у спільній частковій власності сторін, може бути поділено в натурі, ураховуючи, що недобудований житловий будинок готовністю 36 %, позначений на плані під літерою «Е», є складовою частиною спірного домоволодіння та інформація про нього внесена у Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що у цій конкретній справі наявні підстави для задоволення позову.

При цьому суд першої інстанції обґрунтовано відхилив доводи ОСОБА_2 про те, що у спірному домоволодінні є самовільно збудовані споруди, оскільки зазначене спростовується витягами з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, висновком судово-будівельної експертизи, матеріалами інвентаризаційної справи на домоволодіння та висновками, які містяться у постанові Верховного Суду від 03 червня 2020 року, ухваленій у справі № 180/1498/17 (провадження № 61-46255св18) за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про усунення перешкод у користуванні майном.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 серпня 2022 року у справі № 180/1633/17 (провадження № 61-21276св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693686>.

6. Спори, що виникають із правочинів

6.1. Позасудове врегулювання спору припиняє будь-які подальші вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за заявою ОСОБА_1 про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню, у справі про стягнення з нього заборгованості за кредитним договором.

Суд установив, що кредитор уже звернув стягнення на предмет іпотеки – квартиру у позасудовому порядку відповідно до положень статті 37 Закону України «Про іпотеку».

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви у зв'язку з тим, що ОСОБА_1 паралельно оскаржує в суді реєстрацію права власності на квартиру за кредитором.

Апеляційний суд скасував ухвалу місцевого суду та ухвалив нове рішення про задоволення заяви ОСОБА_1.

Верховний Суд залишив постанову апеляційного суду без змін, зробивши такі правові висновки.

Найпоширенішою підставою припинення зобов'язання є його припинення унаслідок виконання, проведеного належним чином.

Натомість положення статті 36 Закону України «Про іпотеку» передбачають таку самостійну підставу припинення зобов'язання, як позасудове врегулювання звернення стягнення на предмет іпотеки з метою забезпечення вимог кредитора – іпотекодержателя.

Частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» є спеціальною нормою, яка поширюється на зобов'язання, забезпечені іпотекою, що виключає застосування загальної норми статті 599 ЦК України про припинення зобов'язання лише належним виконанням. Така спеціальна підстава припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання означає, що припиняються будь-які наступні вимоги

іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання. Це правило поширюється на всі випадки позасудового врегулювання вимог іпотекодержателя щодо основного зобов'язання в повному обсязі, включаючи як основний обов'язок боржника, так і додаткові обов'язки, що існують у межах тих самих зобов'язальних правовідносин. Та обставина, чи залишилася після вказаного позасудового врегулювання фактично невиконаною будь-яка частина основного зобов'язання, правового значення не має.

У частині четвертій статті 591 ЦК України міститься загальне правило: якщо одержана від реалізації предмета застави сума не покриває вимоги заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає, з іншого майна боржника, якщо інше не встановлено договором або законом.

Водночас частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» встановлює спеціальне правило, яке підлягає переважному застосуванню.

Норма права, яка міститься в зазначеній частині Закону, передбачає недійсність вимог іпотекодержателя, які можуть виникнути до боржника після будь-якого позасудового врегулювання, зокрема після звернення стягнення на предмет іпотеки, а отже, має обмежувальний характер регулювання, тому не може тлумачитися розширено.

Із цього випливає неможливість для кредитора вимагати виконання боржником основного зобов'язання в розмірі, який перевищує визначену суб'єктом оціночної діяльності вартість такого предмета іпотеки, якщо кредитор (іпотекодержатель) звернув стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання за цією ціною (оберненням його у свою власність). Водночас відсутність кореспондуючого праву обов'язку призводить до припинення існування між кредитором та боржником цього зобов'язання в цілому, тобто до припинення зобов'язання з підстав, визначених законом.

Верховний Суд зауважив, що такого висновку варто дійти з огляду на правову природу забезпечувальних заходів, спрямованість їх на повне забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором та добросовісність поведінки сторін кредитного договору. Саме на кредитора законодавством покладено контроль за тим, щоб заборгованість за кредитним договором не перевищувала забезпечувальні заходи, і саме для цього законодавець передбачив спрощені процедури звернення стягнення на заставне майно та солідарну відповідальність поручителя з боржником. Незастосування цих заходів своєчасно тягне для кредитора негативні наслідки недобросовісності його дій.

Верховний Суд також зазначав, що оскарження ОСОБА_1 права власності кредитора на квартиру не може бути підставою для скасування оскаржуваного судового рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 756/10266/15-ц (провадження № 61-1710св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105667936>.

6.2. Сам по собі факт виконання робіт до моменту підписання договору може бути підставою для сплати фактично виконаних робіт

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Дочірнього підприємства «Агропромислова компанія «УкрАгроСтар» (далі – ДП АПК «УкрАгроСтар») до ОСОБА_1 про стягнення боргу.

Суд установив, що між сторонами у справі укладено договір про надання послуг, за умовами якого позивач зобов'язався надати ОСОБА_1 послуги на посів і збір соняшника, а також послуги щодо зберігання насіння. Відповідач погодилася та підписала акт приймання-передачі робіт, але зобов'язання за договором не виконала.

Суд першої інстанції задовольнив позов і стягнув з ОСОБА_1 на користь ДП АПК «УкрАгроСтар» борг за надані послуги.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову. Своє рішення апеляційний суд мотивував тим, що акт приймання-передачі робіт не є належним, допустимим, достатнім доказом, підтверджуючим факт виконання робіт за договором про надання послуг, оскільки цим договором передбачено щомісячне складання сторонами актів про надання послуг за фактом виконаних робіт. Крім того, в наданому акті не зазначено, за яким саме договором виконувались роботи.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції з огляду на таке.

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (стаття 526 ЦК України).

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (частина перша статті 629 ЦК України). Тлумачення цієї норми свідчить про те, що з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати. Невиконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; розірванні договору в судовому порядку; відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; припиненні зобов'язання на підставах, що містяться у главі 50 ЦК України; недійсності договору (нікчемності договору або визнанні його недійсним на підставі рішення суду).

У частині першій статті 903 ЦК України зазначено, якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, встановлені договором.

Для кваліфікації послуги головним є предметний критерій: предметом договору про надання послуг є процес надання послуги, що не передбачає досягнення

матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності. Якщо внаслідок надання послуги й створюється матеріальний результат, то він не є окремим, віддільним від послуги як нематеріального блага, об'єктом цивільних прав, через що відповідний результат не є обігоздатним сам по собі. При цьому послуга тісно пов'язана з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення діяльності) й навіть невіддільна від них, але все ж таки не збігається з такими діями (діяльністю) й існує як окреме явище – певне нематеріальне благо, що споживається у процесі вчинення відповідних дій (здійснення діяльності) виконавцем.

Суд установив, що між сторонами виникли зобов'язальні правовідносини, які виникають із договору про надання послуг, які є триваючими у виконанні. Сторони у справі підписали договір про надання послуг позивачем на посів і збір соняшника, послуги щодо очищення та зберігання насіння, а також погодили та підписали акт приймання-передачі робіт. Поясненнями свідка ОСОБА_2 підтверджено факт надання послуг ДП АПК «УкрАгроСтар». Проте у зв'язку з невиконанням відповідачем своїх обов'язків виникла заборгованість за договором.

Тому суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що позов підлягає задоволенню, оскільки ДП АПК «УкрАгроСтар» виконало свої зобов'язання за договором про надання послуг, а ОСОБА_1 заборгованість за цим договором не сплатила.

Відповідач під час розгляду справи не заперечувала факт підписання нею договору, специфікації до договору та акта приймання-передачі робіт, як і не стверджувала, що відображені у цих документах послуги не були їй надані.

Апеляційний суд переоцінив надані позивачем у суд першої інстанції докази і зробив висновок про те, що акт приймання-передачі робіт не є належним та допустимим доказом, який підтверджує факт виконання робіт за договором про надання послуг. Зазначені в акті роботи відповідають переліку робіт, які визначені у специфікації до договору, а також у матеріалах справи відсутній інший договір про надання послуг, якому б відповідав вказаний акт.

Крім того, Верховний Суд зазначав, що факт виконання робіт до моменту підписання договору (тобто до оформлення в письмовій формі правових відносин, що виникли між сторонами) сам по собі не може бути підставою для несплати фактично виконаних робіт.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 409/647/17 (провадження № 61-1058св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637062>.

7. Спори щодо недоговірних зобов'язань

7.1. Протиправне тримання підозрюваного в металевому ґратчастому, а не скляному загородженні для тримання обвинувачених (підсудних) у залі судового засідання

є порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та свідчить про заподіяння особі моральної шкоди, що підлягає відшкодуванню

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Міністерства юстиції України про відшкодування моральної шкоди.

Суд установив, що до ОСОБА_1, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення за частиною другою статті 189 КК України, було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з можливістю застосування застави. Під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу ОСОБА_1 перебував у залі судового засідання у спеціально обладнаному загородженні для тримання обвинувачених (підсудних). Під час конвоювання до суду до нього застосовувались кайданки.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову у зв'язку з тим, що Міністерство юстиції України є неналежним відповідачем у справі.

Апеляційний суд змінив рішення суду першої інстанції в його мотивувальній частині, зазначивши, що місцевий суд помилково ототожнив статус Міністерства юстиції України, яке здійснює представництво інтересів держави в суді, з державою Україна як відповідачем у справі, дійшов необґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову з цих правових підстав. Матеріали справи не містять доказів про те, що стосовно ОСОБА_1 були вчинені неправомірні дії, які знаходяться у прямому причинному зв'язку із завданням йому шкоди. Сам по собі факт поміщення ОСОБА_1 у металеве загородження в залі судового засідання та застосування щодо нього кайданок під час конвоювання не свідчить про незаконність дій відповідача та заподіяння ОСОБА_1 моральної шкоди. Позивач не довів, що його нетривале перебування у місці для тримання обвинувачених (підсудних), яке відокремлене від інших учасників справи металевим загородженням, призвело до нелюдського чи такого, що принижує честь і гідність, поводження щодо нього.

Верховний Суд скасував судові рішення, задовольнив частково позов ОСОБА_1 та стягнув з Державного бюджету України через Державну казначейську службу України на його користь моральну шкоду, зробивши такі висновки.

У справі, що переглядалася, ОСОБА_1 просив стягнути шкоду з держави Україна, оскільки вважав, що через незаконні дії органів державної влади він зазнав душевних страждань. Залучення до вирішення судового спору Міністерства юстиції України та незалучення органу, діями якого безпосередньо заподіяно шкоду позивачеві, не впливає на правильне визначення належного відповідача у справі, яким є держава, а не орган, діями якого, на переконання позивача, заподіяно шкоду.

Отже, Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що позов пред'явлено до того відповідача, який, на думку позивача, має відповідати за завдану йому шкоду.

ОСОБА_1 обґрунтував свої вимоги про відшкодування моральної шкоди тим, що під час розгляду судом питання про застосування запобіжного заходу його незаконно було поміщено у металеву клітку.

Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26 грудня 2013 року № 607 внесено зміни до Державних будівельних норм України В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди» та зазначено, що при проектуванні зони для утримання підсудних під час проведення судового процесу в залах засідань для розгляду кримінальних справ замість металевих загороджувальних ґрат можливе використання кабіни для розміщення підсудних з огорожею зі спеціального захисного скла.

Наказом Державної судової адміністрації України від 20 березня 2017 року № 350 «Про затвердження Загальних вимог до загородження зі спеціального захисного скла для розміщення обвинувачених (підсудних), засуджених» (далі – Наказ) затверджено Загальні вимоги до загородження зі спеціального захисного скла для розміщення обвинувачених (підсудних), засуджених, а також вирішено застосовувати ці вимоги при заміні існуючих металевих загороджень у залах судових засідань для розгляду кримінальних справ, а також при облаштуванні нових зал судових засідань для розгляду кримінальних справ.

Цей Наказ передбачає, що загородження зі спеціального захисного скла для розміщення обвинувачених (підсудних), засуджених, його місцезнаходження та характеристики повинні відповідати вимогам Державних будівельних норм України В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди» (зі змінами).

У розділі III цього Наказу передбачено, що загородження повинно бути модульним, збірно-розбірної конструкції, що дозволить його демонтаж та монтаж в іншому приміщенні. Верхнє перекриття загородження – ґратчасте, тильна сторона – сталевий лист, фасадна та бічні стінки загородження, а також двері оснащуються спеціальним захисним склом.

У низці справ, у яких розглядалися питання тримання особи у металевій клітці під час судового розгляду, Європейський суд з прав людини зауважив, що тримання людини в металевій клітці під час судового розгляду з огляду на його об'єктивно принизливий характер, що несумісний зі стандартами цивілізованої поведінки, яка є важливим елементом демократичного суспільства, саме по собі становить образу людської гідності, що порушує статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У справі, що переглядалася, встановлено, що під час розгляду в суді першої інстанції питання про застосування запобіжного заходу до ОСОБА_1 його було поміщено у металеве ґратчасте загородження.

Суд установив, що ОСОБА_1 раніше не судимий, обґрунтовано підозрюється у вчиненні тяжкого кримінального правопорушення, що пов'язане з вимаганням та отримання грошових коштів. Позивач обвинувачувався у вчиненні ненасильницького злочину; матеріали справи не містять негативних відомостей про його особу, а також доказів, які б свідчили про його схильність до насильства.

Загроза суспільній безпеці під час судового розгляду питання про обрання ОСОБА_1 запобіжного заходу не підтверджувалася конкретними фактами.

Таким чином, утримання ОСОБА_1 у залі судового засідання у металевому ґратчастому загородженні під час судового розгляду не відповідало нормам пункту 11 Інструкції, вимогам Державних будівельних норм України В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди» (зі змінами) та Наказу, згідно із якими загородження для розміщення обвинувачених у залі судового засідання мають бути виготовлені із захисного скла з фасадної та бічної сторін.

Верховний Суд вважав, що протиправне утримання ОСОБА_1 у ґратчастому, а не скляному загородженні в залі судового засідання мало об'єктивно принизливий характер, несумісний із стандартами цивілізованої поведінки, саме по собі становило образу людської гідності, чим спричинило йому моральну шкоду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 686/25511/20 (провадження № 61-14313св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706284>.

7.2. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» не передбачає стягнення інфляційних втрат від знецінення суми застави, внесеної особою, щодо якої застосовано запобіжний захід у кримінальному провадженні, а також оплати банківських послуг при внесенні та поверненні суми застави

03 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Державної казначейської служби України, прокуратури Івано-Франківської області, слідчого управління фінансових розслідувань Головного управління Міністерства доходів і зборів України в Івано-Франківській області (далі – СУ ФР ГУ Міністерства доходів і зборів України в Івано-Франківській області), Головного управління Державної фіскальної служби в Івано-Франківській області (далі – ГУ ДФС в Івано-Франківській області) про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства та суду.

Суд установив, що були порушені кримінальні справи щодо службових осіб ВАТ «Пресмаш» за ознаками злочинів, передбачених частиною другою статті 15, частиною п'ятою статті 191 КК України та частиною другою статті 212, частиною другою статті 364 КК України, які об'єднано в одне провадження. У приміщеннях ТОВ «Фірма «Хімтехнопласт», ПП «Вестхім», ВАТ «Пресмаш», у приватних помешканнях ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 проведені обшуки і вилучено всю первинну бухгалтерську та іншу документацію, яка складалася у мішки без належного опису вилученого, без залишення копій документів; комп'ютерні

системні блоки; печатку ВАТ «Пресмаш» та всі грошові кошти, які належали сім'ї позивача, що не були зазначені в постанові та не стосувалися кримінальної справи.

ОСОБА_1 оголошена постановою про обрання запобіжного заходу, дії голови правління ВАТ «Пресмаш» ОСОБА_1 перекваліфіковано з частини другої статті 364 КК України на частину другу статті 364-1 КК України та пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого частиною другою статті 364-1 КК України. Також позивача відсторонено від посади голови правління ВАТ «Пресмаш», винесено постанову про обрання йому запобіжного заходу у вигляді застави. За результатами розгляду кримінальних справ прийнято рішення про закриття кримінального провадження на підставі пункту 2 частини першої статті 284 КПК України.

Суд першої інстанції задовольнив позов частково та стягнув з Державного бюджету України через Державну казначейську службу на користь ОСОБА_1 втрачений заробіток і моральну шкоду; в решті позову відмовлено.

Апеляційний суд змінив рішення суду першої інстанції, стягнув з Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 матеріальну шкоду у формі інфляційних втрат за внесену заставу та відшкодування моральної шкоди. Рішення у частині зобов'язання ГУ ДФС в Івано-Франківській області оприлюднити в засобах масової інформації інформацію, яка реабілітує ОСОБА_1, скасував і в цій частині ухвалив нове рішення про відмову в задоволенні позову. Рішення у частині задоволення позову про відшкодування середнього заробітку, відмови у задоволенні позову про відшкодування процентів за депозитним вкладом та витрат на професійну правничу допомогу залишив без змін.

Верховний Суд у частині позовних вимог ОСОБА_1 про відшкодування матеріальної шкоди у формі інфляційних втрат за внесену заставу скасував і залишив у силі в цій частині рішення місцевого суду про відмову у задоволенні позовних вимог. В іншій частині постанову апеляційного та рішення місцевого суду в незмінній при апеляційному перегляді частині залишив без змін, зробивши такі висновки.

У справі, що переглядалася, суди дійшли правильних висновків про те, що позивач довів його право на відшкодування завданої йому матеріальної та моральної шкоди, завданої перебуванням під слідством і закриттям кримінального провадження на підставі пункту 2 частини першої статті 284 КПК України, у зв'язку з відсутністю в діяннях цієї особи складу кримінального правопорушення, а також правильно стягнув на користь позивача середній заробіток за час відсторонення від посади голови правління ВАТ «Пресмаш».

Щодо позовних вимог про стягнення інфляційних втрат внаслідок внесення позивачем застави, то Верховний Суд зазначав таке.

У статті 625 ЦК України визначені загальні правила відповідальності за порушення будь-якого грошового зобов'язання незалежно від підстав його виникнення. Тобто приписи цієї статті поширюється на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено договором або спеціальними нормами закону, який регулює, зокрема окремі види зобов'язань.

За змістом цієї норми закону нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторів.

Стягуючи за рахунок коштів державного бюджету на користь позивача матеріальну шкоду у формі інфляційних втрат за внесену заставу, суд апеляційної інстанції залишив поза увагою те, що на момент звернення ОСОБА_1 до суду з цим позовом не існувало невиконаного грошового зобов'язання держави перед ним у частині відшкодування майнової шкоди на підставі Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», а тому положення частини другої статті 625 ЦК України не підлягали застосуванню до спірних правовідносин.

Тому правильним є висновок суду першої інстанції в цій частині про те, що Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» не передбачає стягнення інфляційних втрат від знецінення суми застави, внесеної позивачем, як запобіжного заходу у кримінальному провадженні, оплати банківських послуг при внесенні та поверненні суми застави.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 344/15323/16-ц (провадження № 61-4862св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637067>.

8. Питання процесуального права

8.1. У справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину, як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, належним відповідачем є спадкоємець, на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус

22 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до приватного нотаріуса Липовецького районного нотаріального округу, ОСОБА_2, третя особа – ОСОБА_3, про визнання відмови від прийняття спадщини недійсною.

Суд установив, що після смерті ОСОБА_4 відкрилася спадщина на належне йому майно, зокрема на два житлові будинки з господарським будівлями.

Спадкоємцями першої черги за законом були дружина ОСОБА_1 та його дочка ОСОБА_2, які з ОСОБА_4 постійно проживали. Позивач звернулась до приватного нотаріуса Липовецького районного нотаріального округу Вінницької області із заявою про відмову від прийняття належної їй частки у спадщині на користь ОСОБА_2. Нотаріус повідомила про існування заповіту, за яким ОСОБА_4 заповів 1/2 частину житлового будинку ОСОБА_3, який звернувся до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини за заповітом. До нотаріуса також звернулась ОСОБА_2 із заявою про спадкування за законом як спадкоємець першої черги. ОСОБА_4 та ОСОБА_3 є родичами (рідні брати).

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. Судове рішення мотивовано тим, що позивач висловила своє волевиявлення про відмову від прийняття належної їй частки у спадщині після смерті чоловіка ОСОБА_4, відмова від прийняття спадщини є безумовною та беззастережною і може бути відкликана лише протягом строку, встановленого для прийняття спадщини; нотаріус роз'яснив зміст статей 1270, 1273–1275 ЦК України, про що ОСОБА_1 проставлено особистий підпис. Крім того, нотаріус є відповідачем лише в разі оскарження відмови від вчинення нотаріальної дії або процедури її вчинення, отже, у цьому випадку нотаріус не є належним відповідачем.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори).

Спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги (частина друга статті 1274 ЦК України). Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229–231 і 233 цього Кодексу (частина п'ята статті 1274 ЦК України).

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України, в редакції чинній на момент вчинення оспорюваного правочину).

Аналіз цих норм свідчить про те, що у статті 229 ЦК України наявні такі формулювання, як «прав та обов'язків сторін», «другій стороні». Тобто законодавець допускає оспорювання на підставі статті 229 ЦК України переважно дво- та багатосторонніх правочинів. Однак це не виключає й можливість оспорювання односторонніх правочинів.

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтею 229 ЦК України. За своєю сутністю відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином. Тому не виключається

оспорювання такого одностороннього правочину у разі, коли особа, яка відмовляється від прийняття спадщини, помилялась щодо його природи. Помилка, яка істотним чином впливає на формування волі сторони правочину, повинна існувати на момент його вчинення. Схематично вплив обставин, які мають істотне значення, можливо відобразити таким чином: «немає істотної помилки – відсутнє вчинення правочину». Незнання закону не включено до переліку помилок, яким надається істотне значення. Це по суті є відображенням ще римського принципу *ignorantia juris nocet* (з лат. – незнання закону шкодить).

Верховний Суд зауважив, що у справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину, як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, належним відповідачем є спадкоємець, на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання залучити до участі у ній співвідповідача. Якщо позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, суд до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання за клопотанням позивача замінює первісного відповідача належним відповідачем, не закриваючи провадження у справі. Після спливу строків, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, суд може залучити до участі у справі співвідповідача або замінює первісного відповідача належним відповідачем виключно у разі, якщо позивач доведе, що не знав та не міг знати до подання позову у справі про підставу залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача (стаття 51 ЦПК України).

Пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. Визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Натомість, встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження.

У справі, що переглядалася, суди встановили, що позивач не надала доказів, які б підтверджували вчинення оспорюваного правочину під впливом помилки, тому дійшли обґрунтованих висновків про відмову у задоволенні позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2. У цій справі належним відповідачем є спадкоємець, на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус. Тому суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок, з яким погодився апеляційний суд, що нотаріус у цій справі не є належним відповідачем, і відмовив у задоволенні позову до нього з цих підстав.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 серпня 2022 року у справі № 136/2075/19 (провадження № 61- 4881св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105862411>.

8.2. Відсутність у заявника повного тексту ухвали про залишення без задоволення його заяви про перегляд заочного рішення суду не може бути перешкодою для подання апеляційної скарги на заочне рішення суду, оскільки предметом оскарження в такому разі є саме заочне рішення суду, а не ухвала про залишення без задоволення його заяви про перегляд цього заочного рішення без задоволення

09 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «АРКС» (далі – ПрАТ «СК «АРКС») до ОСОБА_1 про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки.

Звертаючись до суду з позовом, позивач зазначав, що між ним і Товариством з обмеженою відповідальністю «Хеалскеа Регулейторі Сервісез» (далі – ТОВ «Хеалскеа Регулейторі Сервісез») укладено договір добровільного страхування наземного транспорту, предметом якого є страхування транспортного засобу «Mazda». У результаті дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП) за участю автомобілів «Mazda» під керуванням ОСОБА_2, власником якого є ТОВ «Хеалскеа Регулейторі Сервісез», та «Skoda» під керуванням ОСОБА_1 пошкоджено автомобіль «Mazda». Відповідно до постанови суду ДТП сталася з вини відповідача. Власник пошкодженого автомобіля звернувся до позивача із заявою про виплату страхового відшкодування і позивач виплатив його. ПрАТ «СК «АРКС» зазначав, що після сплати відшкодування, враховуючи ліміт відповідальності, різниця розміру збитків, які не відшкодовані, підлягає стягненню з ОСОБА_1.

Заочним рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Ухвалою цього ж суду заяву ОСОБА_1 про перегляд заочного рішення залишено без задоволення.

Апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на заочне рішення суду.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відмовляючи ОСОБА_1 у відкритті апеляційного провадження, апеляційний суд посилався на те, що копію оскаржуваного заочного рішення, ухваленого у листопаді 2019 року, відповідач отримав лише у березні 2020 року. Про ухвалу суду про відмову у задоволенні його заяви про перегляд заочного рішення йому було достовірно відомо в день її проголошення, повний текст ухвали суду був виготовлений через 5 днів, із заявою до суду про видачу йому копії ухвали суду відповідач не звертався.

Проте із апеляційною скаргою на заочне рішення суду ОСОБА_1 звернувся у серпні 2021 року, майже через рік від дня постановлення оскаржуваної ухвали, в той час як строк на апеляційне оскарження заочного рішення починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про його перегляд без задоволення. Поважні підстави для поновлення пропущеного процесуального строку відповідач не навів і суд не встановив.

Відповідно до частини четвертої статті 287 ЦПК України у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення заочне рішення може бути

оскаржене в загальному порядку, встановленому цим Кодексом. У цьому разі строк на апеляційне оскарження рішення починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення.

Згідно з частиною першою статті 354 ЦПК України апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення.

Згідно з частинами третьою, четвертою статті 357 ЦПК України апеляційна скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строків, установлених статтею 354 цього Кодексу, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду апеляційної інстанції з заявою про поновлення строку або вказати інші підстави для поновлення строку.

Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження будуть визнані неповажними, суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження у порядку, встановленому статтею 358 цього Кодексу.

Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що заявник не навів поважних причин неможливості подання апеляційної скарги у встановлений законом строк, оскільки копію оскаржуваного заочного рішення відповідач отримав у березні 2020 року, був присутнім при розгляді його заяви про перегляд заочного рішення і знав про результати розгляду його заяви, не навів таких непереборних обставин, які перешкоджали б йому звернутися до суду апеляційної інстанції у строк, визначений законом.

Верховний Суд зауважує, що відсутність у заявника повного тексту ухвали про залишення без задоволення його заяви про перегляд заочного рішення суду не могло бути перешкодою для подання апеляційної скарги на заочне рішення суду, оскільки предметом оскарження у такому випадку є саме заочне рішення суду, а не ухвала про залишення без задоволення його заяви про перегляд вказаного заочного рішення без задоволення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 серпня 2022 року у справі № 359/2283/19 (провадження № 61-17010св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693774>.

8.3. Якщо суд вважатиме неможливим поновити строк на подання заяви про перегляд заочного рішення, він має залишити її із цієї підстави без задоволення, а не без розгляду

10 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Публічного акціонерного товариства «Страхова компанія

«Універсальна» (далі – ПАТ «Страхова компанія «Універсальна») до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про відшкодування страхового відшкодування.

ОСОБА_2 звернулась до суду з заявою про перегляд заочного рішення суду першої інстанції у справі № 754/3380/17, яке ухвалено у листопаді 2017 року та яким стягнуто солідарно з неї та ОСОБА_1 на користь ПАТ «Страхова компанія «Універсальна» суму виплаченого страхового відшкодування. Відповідач зазначала, що про розгляд справи повідомлена не була, копію заочного рішення отримала лише в липні 2020 року.

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у задоволенні заяви ОСОБА_2 про поновлення строку на подання заяви про перегляд заочного рішення. Заяву ОСОБА_2 про перегляд заочного рішення суду залишено без розгляду.

Верховний Суд скасував судові рішення, направив справу до суду першої інстанції для продовження розгляду, зробивши такі висновки.

Форму заяви про перегляд заочного рішення, вимоги до її змісту, підписання, додатків, кількості копій визначають частини перша–сьома статті 285 ЦПК України. До неналежно оформленої заяви про перегляд заочного рішення застосовуються положення статті 185 цього Кодексу (частина восьма статті 285 ЦПК України), яка регламентує порядок залишення позовної заяви без руху та її повернення.

Цей припис треба розуміти як такий, який стосується невиконання саме тих вимог, що передбачені у частинах першій–сьомій статті 285 ЦПК України. Якщо учасник справи оформив заяву про перегляд заочного рішення без дотримання саме вказаних вимог, тобто неналежно, до цієї заяви застосовуються положення статті 185 ЦПК України. В інших випадках її положення до заяви про перегляд заочного рішення незастосовні. Ухвалу про повернення такої заяви можна оскаржити в апеляційному порядку окремо від заочного рішення (пункт 22 частини першої статті 353 ЦПК України).

Прийнявши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення, суд невідкладно надсилає її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи. Одночасно суд повідомляє учасникам справи про дату, час і місце розгляду заяви. Заява про перегляд заочного рішення повинна бути розглянута протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження (стаття 286 ЦПК України).

За змістом першого речення частини першої вказаної статті суд зобов'язаний прийняти до розгляду заяву про перегляд заочного рішення, якщо вона відповідає вимогам частин першої–сьомої статті 285 ЦПК України, тобто є належно оформленою. Право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених цим Кодексом (стаття 126 ЦПК України).

Отже, не у всіх випадках, коли до суду надійшли документи після спливу процесуального строку, ці документи слід залишати без розгляду. Так, якщо відповідач подав заяву про перегляд заочного рішення поза межами встановлених частинами другою та третьою статті 284 ЦПК України строків, то це згідно

з положеннями глави 11 розділу III ЦПК України не звільняє суд від обов'язку застосувати порядок, визначений у статті 287 ЦПК України, та постановити через пропуск строку на подання заяви про перегляд заочного рішення ухвалу про залишення цієї заяви без задоволення, якщо немає підстав для задоволення заяви про поновлення відповідного строку.

У результаті розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд може своєю ухвалою: 1) залишити заяву без задоволення; 2) скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження (частина третя статті 287 ЦПК України).

Оскільки кожному належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення суд зобов'язаний згідно з реченням першим частини першої статті 286 ЦПК України прийняти та невідкладно надіслати її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи, то немає ґрунтовних підстав вважати, що визначений статтею 287 ЦПК України порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення застосовний тільки до розгляду суті цієї заяви та незастосовний до розгляду на предмет дотримання строку її подання. Оскільки спеціальне правове регулювання, передбачене главою 11 розділу III ЦПК України, охоплює порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення, поданої поза межами встановленого строку, то немає підстав залишати її без розгляду на підставі статті 126 ЦПК України. Процесуальний закон не передбачає, що суд, розглянувши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення (зокрема на предмет того, чи є підстави у зв'язку з пропуском строку на її подання розглядати цю заяву по суті), може вчинити інші дії, ніж передбачені у частині третій статті 287 ЦПК України. Тому у випадку, якщо суд вважатиме неможливим поновити строк на подання заяви про перегляд заочного рішення, він має залишити її з цієї підстави без задоволення. У разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення заочне рішення може бути оскаржене в загальному порядку, встановленому цим Кодексом. У цьому разі строк на апеляційне оскарження рішення починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення (частина четверта статті 287 ЦПК України).

З огляду на наведені приписи у випадку, якщо суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви про поновлення строку на подання заяви про перегляд заочного рішення та з цієї причини залишив без задоволення останню, особа може оскаржити в апеляційному порядку заочне рішення, обґрунтувавши, зокрема, поважність причин для пропуску такого строку. Передбачене у реченні другому частини четвертої статті 287 ЦПК України спеціальне правило про початок відліку строку на апеляційне оскарження заочного рішення застосовне лише до тих рішень, які суд ухвалив за правилами, що діють з 15 грудня 2017 року.

У справі, що переглядалася, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, постановив ухвалу, згідно з якою залишив без розгляду заяву

про перегляд заочного рішення через відсутність підстав для поновлення строку на її подання, що не відповідає нормам процесуального права.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 серпня 2022 року у справі № 754/3380/17 (провадження № 61-7235св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774736>.

8.4. Запровадження воєнного стану може бути підставою, яка відповідно до частини першої статті 127 ЦПК України повинна враховуватися при вирішенні питання щодо поновлення процесуального строку, якщо пропуск строку має прямий причинний зв'язок із такими обставинами. Якщо процесуальний строк був пропущений до початку війни, питання про його поновлення повинне вирішуватися з урахуванням причин, з яких строк був пропущений, та тривалості пропуску строку до запровадження воєнного стану

11 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Акціонерного товариства «Акцент-Банк» (далі – АТ «Акцент-Банк») до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за договором банківського обслуговування.

Заочним рішенням суду першої інстанції від 08 лютого 2022 року позовні вимоги АТ «Акцент-Банк» задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь АТ «Акцент-Банк» заборгованість за договором банківського обслуговування.

Ухвалою апеляційного суду від 23 червня 2022 року відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою АТ «Акцент-Банк» на заочне рішення суду першої інстанції.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, справу передав до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду, зробивши такі висновки.

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено неможливість такого поновлення (частина перша статті 127 ЦПК України).

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. У подальшому ці строки були продовжені.

Відповідно до рекомендацій Ради суддів України щодо роботи суддів в умовах воєнного стану від 02 березня 2022 року суддям необхідно виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків та за можливості продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану.

Запровадження воєнного стану може бути підставою, яка відповідно до частини першої статті 127 ЦПК України повинна враховуватися при вирішенні

питання щодо поновлення процесуального строку, якщо пропуск строку знаходиться в прямому причинному зв'язку з такими обставинами. Разом із тим, якщо процесуальний строк був пропущений до початку війни, питання про його поновлення повинно вирішуватися з урахуванням причин, з яких строк був пропущений, та тривалості пропуску строку до запровадження воєнного стану.

Безумовно, що стан війни в Україні створює об'єктивні перешкоди для реалізації своїх прав на судовий захист. Проте в умовах воєнного або надзвичайного стану конституційні права людини на судовий захист не можуть бути обмежені.

Із апеляційної скарги позивача вбачається, останній зазначав одну із причин пропуску строку на подання апеляційної скарги – наявність повномасштабної війни в Україні та введення воєнного стану на території України починаючи з 24 лютого 2022 року та станом на день закінчення строку на подання апеляційної скарги (10 березня 2022 року).

Після закінчення строку на подання апеляційної скарги та станом на день подання відповідної апеляційної скарги (30 березня 2022 року) зазначені обставини продовжували мати місце в Україні.

Апеляційний суд, визнаючи в ухвалі від 22 квітня 2022 року неповажною причину пропуску строку на подання апеляційної скарги АТ «Акцент-Банк» – наявність воєнного стану на території України з 24 лютого 2022 року та залишаючи з цих підстав апеляційну скаргу без руху, дійшов такого висновку без належних мотивів.

Суд апеляційної інстанції, постановивши ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження від 23 червня 2022 року з підстав незазначення позивачем поважних причин для поновлення строку на апеляційне оскарження, дійшов такого висновку передчасно, не мотивував його належним чином та не врахував всі обставини у справі у сукупності.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 серпня 2022 року у справі № 199/8478/21 (провадження № 61-6159св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105910539>.

8.5. Суди, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі за позовом про відібрання (повернення) дитини, незаконно переміщеної (утримуваної) за межі України, зобов'язані визначати юрисдикцію національного суду України щодо вирішення спору про повернення дитини відповідно до правил Гаазької конвенції 1980 року та Гаазької конвенції 1996 року.

Такий спір підлягає розгляду судами України виключно в разі встановлення того, що діти до незаконного переміщення (утримання) до іноземної країни мали своє звичайне місце проживання в Україні відповідно до правил статті 5 Гаазької конвенції 1996 року, що має бути встановлено першорядно.

У разі якщо дитина мала в Україні своє звичайне місце проживання, проте після незаконного переміщення (утримання) нове звичайне місце проживання дитини не може бути встановлене, такий спір також має бути вирішений судом України за правилами статті 6 Гаазької конвенції 1996 року.

Також суди повинні з'ясувати, чи не припинилася юрисдикція суду України з вирішення такого спору на підставі статті 7 Гаазької конвенції 1996 року

17 серпня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Служба у справах дітей Богодухівської районної державної адміністрації, в якому просив негайно повернути малолітніх дітей ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, та ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, за їх попереднім місцем проживання, за адресою: АДРЕСА_1, їх батьку ОСОБА_1.

Суд установив, що сторони у справі є батьками неповнолітніх дітей ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, та ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3.

Батько дітей ОСОБА_1 10 червня 2016 року надав свою згоду на тимчасові поїздки дітей за кордон, з України до Республіки Вірменія, транзитом через Російську Федерацію та Грузію, у супроводі матері ОСОБА_2 у період з 10 червня 2016 року до 10 червня 2017 року.

У заяві зазначено, що мати несе відповідальність за здоров'я дітей, якій він надав повноваження на час поїздки вирішувати усі питання, що стосуватимуться дітей, які можуть виникнути під час поїздок, і яка після закінчення терміну перебування за кордоном забезпечить повернення дітей в Україну.

Заяву посвідчено приватним нотаріусом.

Відповідно до відповіді Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України на запит адвоката Натини А. О. від 13 квітня 2018 року діти за згодою батька 17 лютого 2017 року перетнули Державний кордон України у пункті пропуску Бориспіль-Д.

Також встановлено, що ОСОБА_4 та ОСОБА_3 отримали паспорти громадян Республіки Вірменія згідно з пунктом 5 статті 4 Закону Республіки Вірменія «Про паспорт громадянина Республіки Вірменія», при цьому прізвища та громадянство дітей змінені не були.

Заочним рішенням районний суд відмовив у задоволенні позову ОСОБА_1.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції зазначив, що під час розгляду справи та вирішення питання щодо відібрання дітей і повернення їх за місцем мешкання батька ОСОБА_1 суд насамперед бере до уваги якнайкращі інтереси неповнолітніх дітей, а не інтереси сторін.

Постановою апеляційний суду рішення районного суду скасовано та ухвалено нове, яким позов залишено без задоволення.

Апеляційний суд вважав ефективним способом захисту позивача звернення до Центрального органу держави постійного проживання дитини або іншої Договірної держави за правилами статей 8–11 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (далі – Гаазька конвенція 1980 року), а не до суду.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції, зазначивши таке.

У цій категорії справ суди, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, зобов'язані визначати юрисдикцію розгляду судом України спору про повернення дитини відповідно до правил Гаазької конвенції 1980 року та Гаазької конвенції 1996 року.

За правилами Гаазької конвенції 1980 року заявник має право звернутися до:

- 1) Центрального органу держави (в Україні – до Міністерства юстиції України) за місцем постійного проживання дитини;
- 2) Центрального органу держави (наприклад, у Республіці Вірменія – Міністерство юстиції тощо), до якої дитину вивезено та в якій вона утримується;
- 3) суду.

Гаазька конвенція 1980 року жодним чином не перешкоджає судам договірних держав розглядати справу про викрадення дітей, не звертаючись до центральних органів влади.

Водночас суди першої та апеляційної інстанцій не вирішили першочергового питання, а саме чи підлягає цей спір розгляду судами України.

Відповідно до статті 5 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року (далі – Гаазька конвенція 1996 року) з урахуванням статті 7 у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання.

Звичайне місце проживання дитини слід розуміти як таке місце, існування якого доводить певний ступінь прив'язаності дитини до соціального та сімейного її оточення.

Суди першої та апеляційної інстанцій не дослідили питання про встановлення звичайного місця проживання дітей заявника в Україні до їх незаконного переміщення/утримання в іншій державі.

Підсумовуючи, Верховний Суд дійшов висновку, що апеляційний суд помилково відмовив у задоволенні позову, вважаючи, що позивач обрав неналежний спосіб захисту своїх прав, а мав звертатися у порядку, визначеному Гаазькою конвенцією 1980 року, оскільки звернення до суду з позовом відбулося саме на підставі Гаазької конвенції 1980 року у спосіб, передбачений цією Конвенцією.

Водночас суди першої та апеляційної інстанцій, розглядаючи справу, не з'ясували питання, чи підлягає вирішенню цей спір судами України за правилами міжнародних договорів, в порядку яких підлягає вирішенню спір.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі.

Компетенційна складова цього поняття пов'язана із наявністю юрисдикції для розгляду справ і правильним використанням судами функціональних повноважень за результатами розгляду справи.

У цій категорії справ юрисдикція вирішення спору закріплюється за місцем постійного проживання дитини, а тому якщо місце постійного проживання дитини переноситься до іншої держави, органи влади держави нового місця постійного проживання набувають юрисдикції щодо суті спору. Водночас суди першої та апеляційної інстанцій не досліджували питання, чи прижилися діти за новим місцем проживання.

Верховний Суд вказав, що для вирішення питання, чи підлягає розгляду така справа судами України, потрібно з'ясувати:

1. Чи було звичайним місцем проживання дітей в Україні до їхнього переміщення за кордон?

2. Чи обрали діти інше місце постійного проживання за межами України?

3. Чи прижилися діти в новому середовищі?

4. Якщо неможливо встановити звичайне місце проживання дітей, то на території якої з держав вони перебувають у зв'язку з переміщенням?

5. Чи завершилася процедура повернення дітей, ініційована заявником у країні ймовірного перебування дітей, за правилами Гаазької конвенції 1980 року?

Залежно від встановлення обставин того, чи підлягає вирішенню спір судами України, судам належить або вирішити спір по суті, або закрити провадження у справі через те, що спір не підлягає розгляду судами України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 серпня 2022 року у справі № 613/1185/19 (провадження № 61-2286св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204815>

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР за серпень 2022 року / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н., доцент Д. Д. Луспеник / Київ, 2022. – 43 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua